

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Rahvusliku käsitöö osakond

Rahvusliku tekstiili eriala

Agnes Vaimann

**PÄRNUMAA TANUD: TIKANDITE
MUSTRIMOTIIVID, VALMISTAMINE TÄNAPÄEVAL
NING TRADITSIOONILISED KANDMISVIISID**

Diplomitöö

Juhendaja: Inna Raud, MA

Kaitsmisele lubatud _____

(juhendaja allkiri)

Viljandi 2020

SISUKORD

SISUKORD.....	2
SISSEJUHATUS	3
METOODIKA.....	5
1. PÄRNUMAA TANUDE TIKANDIMUSTRID	9
1.1 Tanumustrite kompositsioon	10
1.2 Tikandimustrite motiivid.....	13
2. PÄRNUMAA MANDRIKIHELKONDADE TANUDE VALMISTAMINE KAASAEGETE MATERJALIDEGA	16
2.1 Torutanud.....	16
2.1.1 Tori kihelkond.....	17
2.1.2 Pärnu Elisabethi kihelkond.....	20
2.1.3 Tõstamaa kihelkond.....	21
2.1.4 Häädemeeste kihelkond.....	22
2.1.5 Saarde kihelkond	23
2.1.6 Audru kihelkond	25
2.2 Kanahändtanu	26
2.3 Kikktanu	28
2.4 Lilltanu	30
3. TANUDE KANDMINE	33
KOKKUVÕTE.....	38
KASUTATUD ALLIKAD	40
LISAD	41
Lisa 1 Tanu vaatlusleht	41
Lisa 2 Tanude tööprotsessi fotod.....	42
Lisa 3 Tanumustrite joonised	45
SUMMARY	46

SISSEJUHATUS

Antud lõputöö on järg seminaritööle, milles uurisin Pärnu maakonna tanusid Pärnu Muuseumi (edaspidi ka Pärnu Muuseum) kogudes. Seminaritöö raames kaardistasin tanude mõõtmed, materjalid ja kaunistamisvõtted. Kirjandusele toetudes kirjeldasin põgusalt tanude traditsioonilisi kandmisviise. Seminaritöös selgus, et valdav enamus tanusid on valmistatud linasest riidest, kuid kasutatud oli ka peenemat puuvillast kangast. Tanude mõõtmed olid kihelkonniti erinevad ja see kajastus tanude kõrguses. Kaheks kokkumurtud tanude kuju varieerus ruudukujulisest kanahändtanust Pärnu-Jaagupis kuni 48 cm kõrguse tanuni Tõstamaal. Tanude tikandid olid nii linase, villase kui ka siidiniitidega valmistatud. Tikandid olid alati kaunistatud ka 0,5-1,0 cm suuruste litritega. Lisaks olid tanud kaunistatud kardpaela, kardpitsi, punase vabrikupaela või punase kangaribaga. Tanu eesserva kaunistasid niplis-, tüll-, võrk- või vabrikupitsid. Eraldi kaunistusena olid valdavalt siidist tanulindid. Mihklis esines tanulindina ka puuvillast vabrikupaela. Pärnu Muuseumi kogudes olevaid lintidega tanusid vaadeldes on mõistetav, kuidas seoti torutanude ja kikketanude paelad, kuid üksikasjad vajavad täpsustamist, samuti nagu Vändra lilltanu ja Pärnu-Jaagupi kanahändtanu lintide sidumisviisid.

Tanuliikidest on Pärnumaal esindatud torutanu seitsmes kihelkonnas: Saardes, Häädemeestes, Toris, Pärnus, Audrus, Tõstamaal ja Kihnus. Vändra kihelkonnas on kasutusel olnud lilltanu, Mihklis kikketanu ja Pärnu-Jaagupis kanahändtanu. Kuigi viimati nimetatud tanude lõiked olid ainult piirkondlikud, siis tanusid uurides märkasid, et Mihkli piirkonna mustrid ja üksikud mustrimotiivid olid kasutusel ka Kihnus ning Audrus. Antud tähelepanek tekitas minus huvi uurida edasi tanutikandite kompositsiooni ja mustrites kasutatavaid motiive.

Tikandit Eesti rahvakunstis on põhjalikumalt käsitletud Hilda Linnus oma kahes raamatus, keskendudes tikandite piirkondlikele kirjeldustele (Linnus, 1955, 1973). Samuti on põhjalikumalt tikandite teemat käsitletud Elle Vunder (1992), keskendudes oma teoses

rahvapärase taimornamendi kujunemisele, arenemisele ja leviku väljaselgitamisele.

Antud töö teoreetilise osa eesmärgiks on kaardistada Pärnumaa mandrikihelkondade tanumustrid lähtudes tikandikompositsioonist ja motiividest, kasutades Pärnu Muuseumi ja Eesti Rahva Muuseumi (edaspidi ka ERMi) kogudes olevaid tanusid, Eesti Muuseumide Infosüsteemi ehk Eesti Muuseumide Veebivärava (edaspidi MuISi) kaudu kättesaadavaid materjale ning kirjandusallikaid.

Uurimisprobleem:

Autorile teadaolevalt puuduvad eelnevad süstematiseeritud kirjeldused Pärnumaa tanutikandite kompositsiooni ja mustrimotiivide kohta.

Uurimisküsimusteks on:

Millised on Pärnumaa tanumustrite kompositsioonid?

Milliseid motiive on tikandites kombineeritud?

Töö teoreetiliselt osas selgitan lahti töös kasutatavad mõisted ja annan ülevaate Pärnumaa tanudel olevatest tikanditest. Samas analüüsin saadud teadmiste põhjal Pärnumaa tanude mustrimotiivide kasutamist erinevates piirkondades.

Töö praktilise osa eesmärk on valmistada koostöös erinevate käsitöömeistritega Pärnumaa mandriosa üheksa kihelkonna originaalilähedast tanu ja välja selgitada takistused, mis tänapäevaseid materjale kasutades mõjutavad originaalilähedaste tanude valmistamist. Teiseks praktiliseks eesmärgiks on katsetada läbi tanude kandmisviisid ning tanulintide sidumise võimalused tänapäeval, toetudes kirjandusallikatele tanude ajaloolistest kandmisviisidest. Tanud jäävad edaspidi Pärnu Muuseumis rahvarõivahuvilistele koolitusmaterjalidena kättesaadavaks.

METOODIKA

Uuritavate objektidena olid vaatluse all Pärnu Muuseumi ja Eesti Rahva Muuseumi kogudest kättesaadavad tanud. Lisaks nende Pärnumaa tanude fotod, mis antud ajahetkel asuvad püsinäitusel ja on MuISi kaudu nähtavad. Üldistuste tegemiseks kasutasin lisaks kirjandusallikates olevat pildimaterjali ning ERMis kättesaadavaid mustrijooniseid. Eraldi tähelepanu all olid vaadeldava piirkonna tikandiga tanud lähtuvalt töö teoreetilise osa eesmärkidest.

19. sajandil oli Pärnumaa mandriosas 11 kihelkonda: Audru, Halliste, Häädemeeste, Karksi, Mihkli, Pärnu, Pärnu-Jaagupi, Saarde, Tori, Tõstamaa, Vändra. Lisaks kuulub Pärnumaa koosseisu Kihnu saar. Ruhnu saar on liikunud haldusjaotuses Pärnumaa ja Saare maakonna vahel. Nagu seminaritöös, nii ka lõputöös, jätan kõrvale 19. sajandil Pärnumaa koosseisus olnud Karksi, Halliste ning Ruhnu saare nende piirkondlike eripärade tõttu. Karksi ja Halliste rahvarõivad kuuluvad Lääne-Mulgi rahvarõivarühma (Jürgen, 2015, lk 26) ning Ruhnu rannarootsi rahvarõivaste hulka. Kihnu tanud ja mustrid väärivad eraldi uurimist nii materjali mahu (138 tanu ERMis, 6 Pärnu Muuseumis ja lisaks teistes Eesti muuseumides), kui ka kultuuriliste eripärade tõttu ning antud töö raames neid käsitletud ei ole. Kihnu tanu jääb samuti praktilises osas valimist välja, kuna saarel on jätkuv ja arenev rahvarõivaste kandmise ning valmistamise kultuur, mida igaüks saab autentselt kohapeal vaatlemas käia.

Pärnumaa tanude teema terviklikkust arvestades on mõttekas jätkata selle teema edasi uurimisega. Materjali mahukuse tõttu keskendusin tanutikandite mustrite ja motiivide kaardistamisele. Selleks vaatlesin ERMi kogudes olevaid Pärnumaa tanusid, millest küll osad (valik tanusid Audru, Tõstamaa, Mihkli kihelkondadest) on püsinäitusel, kuid nende fotod on MuISi kaudu kättesaadavad. Samuti on erinevates kirjandusallikates Pärnumaa tanudest informatsiooni, millega vaatlusi toetada.

Pärnu Muuseumis olevate tanude valim kihelkondlikult on väga ebaühtlane (30 tanust 21

kuuluvad Mihkli kihelkonda) ning kolmest kihelkonnast (Saarde, Häädemeeste, Vändra) näidised puuduvad. Sama ebaühtlane oli ka ERMi kogu (158 tanust 89 kuulusid Mihkli kihelkonda).

Esmalt vaatasin MuISist üle, millistel ERMi kogudes olevatel peakatetel on kättesaadavad pildid ja millised neist omakorda sobisid tanude valimisse, st kuulusid Pärnumaa vaadeldavate kihelkondade tanude hulka. Eraldi tõin välja tikanditega tanud. Kuna fotodega tanude arv MuISis oli väga väike, siis märkisin lisaks välja ERMi paberkataloogis olevate Pärnumaa kihelkondade peakatete numbrid. Peakatete kataloogi alla kuuluvad tanud, saksatanud ehk oubid, kabi- ja pottmütsid, talvemütsid ning meeste peakatted. Edasi asusin erinevaid välistamismeetodeid kasutades kihelkondade kaupa tanusid ERMi hoidlast vaatluseks välja tellima. Esemete vaatlused katkesid riigis kehtestatud eriolukorra tõttu. ERMi kogudes olevatest Häädemeeste ja Pärnu-Elisabethi kihelkonna tanudest sai uuritud mõlemast kihelkonnast ainult ühte tanu. Audru ja Tõstamaa tanud on osaliselt püsinäitusel ning kogudes olevad tanud jäid eelmainitud põhjusel uurimata. Vaatluste ja kataloogiinfo põhjal moodustunud valim on koondatud allolevasse tabelisse (vt tabel 1).

Tabel 1. Tanude valim ERMis, PäMus ja kokku

Kihelkond	Tanusid ERMi kogudes (158)/ sh tikandiga tanusid	Tanusid PäMu kogudes (30)/ sh tikandiga tanusid	Tanusid kokku (188)/ sh tikandiga tanusid
Audru **	14/9	2/1	16/10
Häädemeeste *	8/0	0	8/0
Mihkli	89/89	21/21	110/110
Pärnu-Elisabethi *	8/5	1/1	9/6
Pärnu-Jaagupi	13/13	3/3	16/16
Saarde	1/0	0	1/0
Tori	6/1	1/1	7/2
Tõstamaa **	16/	2/0	18
Vändra	3/3	0	3/3

*Uurimine jäi Eestis kehtestatud eriolukorra tõttu pooleli

**Esemed näitusel ja hoidla esemete uurimine jäi Eestis kehtestatud eriolukorra tõttu pooleli

Uurimismeetodina kasutasin etnograafilist vaatlust, kuna uuritavad objektid on seotud eesti rahva esemelise kultuuriga. Vaatluse käigus selgusid tanumustrite põhilised tunnused: üldine kompositsioon ja motiivivalik. Pärnu Muuseumis olevad 30 valimisse sobivat tanu uurisin seminaritöö raames, fikseerides mustrite ja värvikasutusega seotud teadmised edaspidiseks.

PäMu kogudes olevate tanude tikandite värvused vaatasime üle koos juhendaja Inna Rauaga. Kuna ühise esemevaatluse käigus selgus, et näeme juhendajaga värvusi erinevalt siis otsustasime värvuste määramisel kasutada Anchor mulineede kataloogi koos sealse numeratsiooniga. Antud meetodi kasuks otsustasime töö konkreetse huvides ja üldistuste tegemise hõlbustamiseks.

ERMi kogudes vaadeldavate esemete puhul keskendusin mustritele ja motiividele. Värvuste määramiseks oleks valim antud lõputöö raames liiga mahukas. Esemekogusse kuuluvad Audru ja Tõstamaa kihelkondade tanud on püsinäitusel, kus tanutikandite värvuste vaatlust mõjutab oluliselt kunstlik üldvalgustus. MuISi vahendusel ja kirjanduses olevate esemete puhul keskendusin samuti mustritele ja motiividele, kuna foto- ja pildimaterjalid pole värvuste täpseks määramiseks sobivad alused.

Lõputöö teoreetilises osas keskendusin seega mustrite ja motiivide uurimisele ning esmase süsteemi loomisele. Minu töö puhul on tegu kvalitatiivse uurimusega, kuna valim on kihelkonniti väga ebaühtlane. Seega jääb minu töö üksikesemete kaardistamise tasemele. Vaatluste käigus kaardistasin mustrid lähtudes üldisest kompositsioonist, kasutatud suurematest motiividest ning motiive omavahel siduvatest väiksematest elementidest. Esemevaatluste käigus kasutasin ja täiendasin eelnevalt ette valmistatud tanude vaatluslehe vormi (vt lisa 1).

Töö praktilise osa tarbeks valisin koos Pärnu Muuseumi peavarahoidja Ülli Kondiga välja tanud, mis erinevatel põhjustel sobiksid lõputöö raames teostamiseks. Esmase valiku tegime PäMu kogudes olevatest tanudest. Valiku kriteeriumiteks olid Audru (PäMu 12081), Pärnu-Jaagupi (PäMu 12060) ja Tori (PäMu 12085) tanude puhul mustri seisukord, Tõstamaa (PäMu 12079), Mikhli (PäMu 12078) ja ka Pärnu-Jaagupi kihelkondade puhul kandmise eripärad. Pärnu-Elisabethi kihelkonna puhul valisime ERMi kogudes oleva tanu, kuna sarnase mustriga eset Pärnu Muuseumi kogudes ei ole. Häädemeeste, Saarde ja Vändra kihelkondadest puuduvad Pärnu Muuseumis tanude näidised. ERMis esemetena vaadeldud tanusid (Saarde ERM A33:20; Häädemeeste ERM 2937/ab; Vändra ERM 8500 ja Pärnu ERM 14301) kirjeldasin põhjalikult, eesmärgiga teha neist praktilise töö käigus tänapäevaste

materjalidega originaalilähedased tanud. Vaadeldavateks osadeks olid lisaks mustritele tanu mõõdud, kangas ja selle tihedus ning õmblusvõtted ja õmblemise järjekord. Vaatlemise käigus fikseerisin lisakaunistused ja tanulindid ning võimalusel viimaste sidumise võtted. Tanude ajalooliste kandmisviiside mõistmiseks kasutasin pikajuukselise modelli abi, et praktiliselt läbi proovida tanu kandmise võimalused ja saada tagasisidet tanude kandmismugavusest.

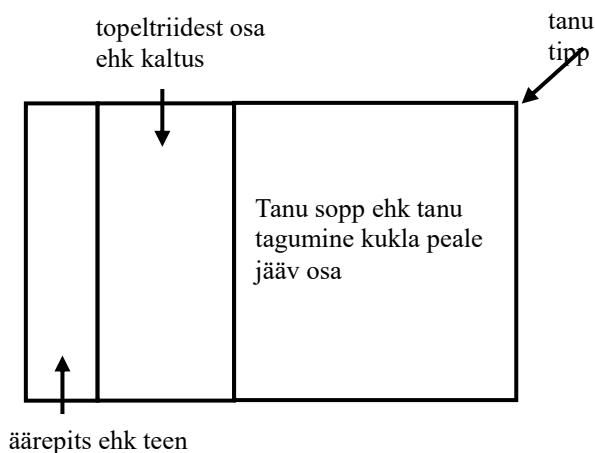
Töö varajases staadiumis oli juba aru saada, et ajakulu eesmärkide teostamiseks on oluliselt suurem kui esialgselt planeeritud. Seega kasutasin võimalust eeltöödega alustada koopia- ja meistripraktika käigus ning osaliselt osta käsitööteenust teistelt meistritelt. Koopiapraktika raames tikkisin Pärnu-Jaagupi (PäMu 12060) tanu mustri ning katsetasin läbi erinevad kurrutamise võimalused. Lisaks alustasin Audru tanu (PäMu 12081) olematuks kulunud mustri taastamisega. Meistripraktika raames joonistasin maha Pärnu-Jaagupi tanu kaunistava kardpitsi ning tegin sellest tööproovi, et tehnilise ja tööjoonise õigsuses veenduda. Lõputöösse niplas Pärnu-Jaagupi metall-niplispitsi Angelika Nöps. Häädemeeste (ERM 2937/ab) ja Tõstamaa (PäMu 12079) tanudele tegi niplispitsid Maris Raud. Saarde tanu (ERM A33:20) tüllpitsi valmistas Kadri Tomasson. Võrkpitsi Tori (PäMu 12085/ ERM 7330 eeskujul) tanule teostas Mare Roos. Tikkimisega nõustas Külli Valk. Tema tikkis ka Audru (PäMu 12081) ja Pärnu-Elisabethi (ERM 14301) kihelkondade tanude tikandid. Minupoolseks panuseks oli teoreetiline eeltöö, materjalide valik, käsitöömeistritega konsulteerimine ja nende varustamine vajalike jooniste ning materjalidega. Oma suurimaks panuseks loen Pärnu-Jaagupi (PäMu12060), Tori (PäMu 12085), Mihkli (PäMu 12078) ja Vändra (ERM 8500) tanudele tikandimustrite tikkimist ning kõikide tanude käsitsi valmis õmblemist ja tanulintidega kaunistamist.

1. PÄRNUMAA TANUDE TIKANDIMUSTRID

Esmalt tutvustan töös kasutatavaid mõisteid:

Tanu on linasest või puuvillasest kokkumurtud riidest abielunaise peakate, mida kanti Eestis alates 17. sajandist (Ränk 1996, lk 210).

Joonis 1. Tanu. (Manninen, 2009, lk 67). (Autori joonis)

Muster ehk kiri on antud töös mõistetak kui tanu kaunistav kogutikand.

Motiiv on tanutikandis olev üksik element.

Kardpits on tanu kaunistav linasele või puuvillasele niidile ümber keritud metallniidist ja metall-lehest moodustatud niplispitsitehnika pits. Tänapäeval samuti sünteetilistest materjalidest metalliläikeline *vabrikupits*.

Metall-niplispits on *käsitsi* metallniidist ja metall-lehest niblatud pits.

Tikitud tanusid leidub Pärnumaal antud töös kajastatud üheksast kihelkonnast seitsmes. Saarde ja Häädemeeste kihelkondades on kasutuses valged pitsiga ääristatud torutanud ning puuduvad viited tikanditega tanudele. Tori kihelkonnas on valgetikandi ja võrkpitsiga kaunistatud tanud (PäMu 12085 ja ERM 7330) lisaks tikandita ja niplis- või võrkpitsiga kaunistatud tanudele. Kolmes kihelkonnas (Pärnu-Elisabethi, Audru ja Tõstamaa) leidub

värvilise tikandiga tanusid kõrvuti valgete argitanudega. Pärnu-Jaagupi, Vändra ja Mihkli kihelkonnast valgete argitanude kohta info puudub.

1.1 Tanumustrite kompositsioon

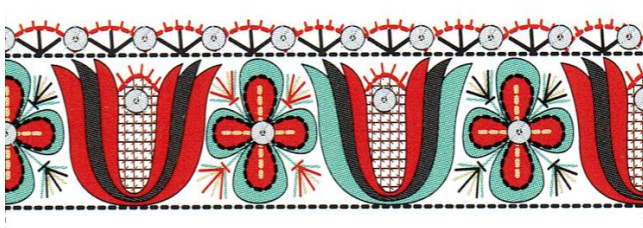
Pärnumaa tanutikandite mustrite üheks võimalikuks jaotuseks on:

1. Korduvate motiividega / vahelduvate motiividega tanumustrid (Pärnu-Jaagupi).

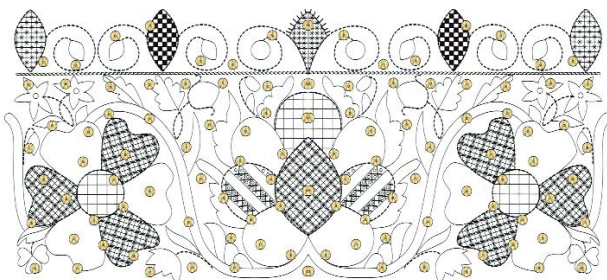
Mustrikompositsioonis vaheldub kaks põhimotiivi, mis võivad olla tikitud samade või ka vahelduvate värvikombinatsioonidega (vt joonis 2).

2. Keskelt peegelpildis ehk telgsümmeetrilised mustrid, mis omakorda jagunevad:

- kahe põhimotiiviga (Audru, Pärnu, Tori) (vt joonis 3);
- kolme põhimotiiviga (Mihkli ja Pärnu) (vt joonis 4);
- nelja põhimotiiviga (Vändra) (vt joonis 5).

Joonis 2. Korduvate motiividega tanukirja näide. Pärnu-Jaagupi ERM 18980
(Tammis, Lutsepp, 2010, lk 49)

Joonis 3. Kahe põhimotiiviga tanukirja näide. Tori ERM 7330.
(Tammis, Lutsepp, 2010, lk 50)

Joonis 4. Kolme põhimotiiviga tanukirja näide. Mihkli tanukiri ERM 172:5.

Foto: muis.ee/museaalview/657479

Joonis 5. Nelja põhimotiiviga tanukirja näide. Vändra tanukiri ERM 8439.

(Raud, 2016, lk 129)

Põhimuster on ülalt servast tavapäraselt piiratud kitsa mustrireaga, milles korduvad väikesed motiivid. Kitsas piirav ülamuster oli kõigil vaadeldud Pärnumaa tanudel. Kitsas mustririda allservas oli ainult ühel Tori tanu mustril (vt foto 1).

Foto 1. Tori tanu tikand (PäMu 12085 eeskujul). (Autori foto)

Vaadeldud tanudest eraldiseisvalt tasub käsitleda Pärnu-Jaagupi korduvate mustritega kanahändtanusid. Pärnu-Jaagupi mustritel on valdavaks kellukesemotiiv, mis vaheldub neljajarulise õie või kolmnurkse väiksema motiiviga. Tikand on kitsas, ülaservas väikese ääretikandiga.

Kahe põhimotiiviga on Tori kihelkonna kaks tikitud tanu. Audru ja Pärnu-Elisabethi kihelkonnas on kasutusel nii kahe- kui ka kolmemotiivilised mustrid. Tõstamaa ja Mihkli

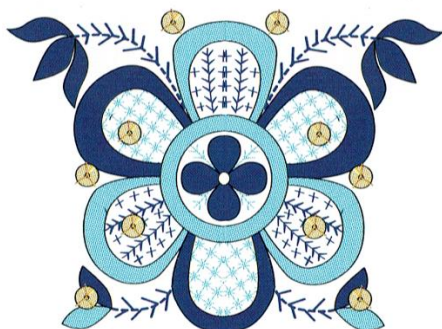
kihelkonnas on kasutusel kolmemotiivilised tikandimustri kompositsioonid.

Vändra ühel tanul (ERM 8500) on kolmemotiiviline kompositsioon. Kahel tanul on otsmikumotiivile lisaks mõlemal küljel samaväärsed kolm motiivi, moodustades neljamotiivilise kompositsiooni.

Selguse huvides on mõistlik peegelpildis olevatele tanumustri põhimotiividele anda nimetused. Mina oma töös lähtun motiivi paigutusest kandja peas oleva tanul:

- Otsmikumotiiv ehk keskmotiiv. Tikandite mustrijoonistel on antud motiiv sageli poolitatud.
- Oimumotiiv ehk keskmotiivi kõrval olevad motiivid, mis paiknevad peas oleva tanul tavapäraselt kandja oimupiirkonnas. Kahemotiivilistel tanukirjadel on see ka servamotiiviks, millel on tanu serva poole lisatud väikesed detailid – varred, lehed, pungad või väädid, mis muudavad mustri pikemaks. See motiiv võib olla otsmikumotiiviga suuruselt võrdne või isegi pisut suurem.
- Kõrvamotiiv ehk oimumotiivist järgmine motiiv, mis jääb tavapäraselt kõrva piirkonda. Harilikult on see kahest eelnevast pisut väiksem õis, tulp või suurem lehemotiiv/ vausabamotiiv. Kolmemotiivilistel tanukirjadel on see ka servamotiiv.
- Servamotiiv. Vändra tanu (ERM 8439) neljamotiivilises kompositsioonis on oimu-, kõrva- ja servamotiivid suhteliselt võrdse suurusega.

Põhimotiive ühendavad omavahel väädid, õiekesed, pungad ja erinevad lehed (Vunder, 1992, lk 23). Väätide liikumist mustris saab eristada mitmeti. Otsmikumotiivist lähtuvalt liiguvad väädid oimumotiivini alt alla ehk mustri alaserva mööda (vt joonis 4). Liikumine võib otsmikumotiivilt oimumotiivile olla ka alt üles (vt joonis 3) või ülevalt alla. Keskmotiiv võib olla ka oimumotiiviga seostamata, väätide asemel on kasutatud lehtedega lõppevaid oksid (vt joonis 6). Selliseid variante esines Mihkli tanumustrites.

Joonis 6. Oimumotiiviga seostamata otsmikumotiivi näidis. (Tammis, Lutsepp, 2010, lk 47)

1.2 Tikandimustrite motiivid

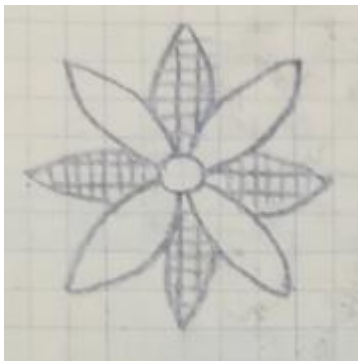
Vunder (1992, lk 23) on välja toonud varasemas rahvapärases lilltikandis esinevad tulbid, roosid, päevalilled, nelgid, nartsissid aga ka eksootilisemad liblikõielised ja granaatpuu viljad. Harva, kuid siiski esineb vausabast inspireeritud motiive. Põhimotiivide kõrval on tanupinda täidetud väätide, lehtede ning pisikeste õitega.

Eksootiliste motiivide levikut võiks selgitada erinevate mustiraaamatute ja märkerättide liikumisega mõisast talurahvale. Üprus (1947) kirjeldab: „*Kirikuhärra proua juures nägi meister esmakordselt must-valgeid mustiraaamatuid. Seal olnud muster leidis koha krae peal.*“ Liis Sutt (72 a) meenutab, kuidas tema alustas tikkimistõid villastest rätikutest niite harutades, millega mustreid tanudele tikkida. Mustrid olid peas või vaadati vanemate esemete pealt. Vahel võeti mustrid ka mujalt. Näiteks kallistseltsi Moskvast toodud rätiku nurgas olev motiiv (vt joonis 7) leidis koha tanu otsmikul ja sinna kõrvale tegi meister tavapäraseid motiivid (ERM EA 45: 23-79). Samasugust motiivide kasutamist koos tavapäraste detailidega on täheldanud ka Vunder (1992, lk 27).

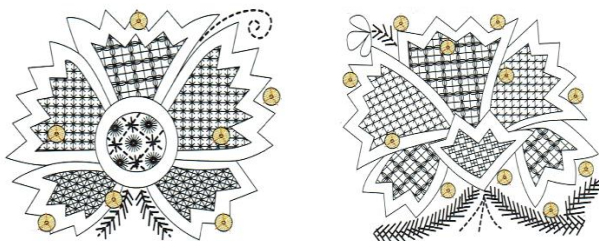
Joonis 7. Rätikult tanule võetud muster.
(Üprus, 1947, lk 29)

Linnuse (1973, lk 11-13) sõnul on Lääne-Eesti, sh Pärnumaa tanukirjades põhilised nelgi- ja rosetikujulised motiivid, lisaks veel kellukesed. Nelgiõit kujutatakse nii külg-, kui ka pealtvaates. Rosetid on nelja kuni 12 kroonlehega nii ümarate kui ka teravatipuliste kroonlehtedega. Kaheksaharulisi teravatipulisi õisi on Tõstamaal *lehtkirjaks* nimetatud (vt joonis 8). Põhimotiivid on omavahel väätidega seotud. Väätide poolviltused tikandipisted meenutavad tihedate okastega kuuseoksa, millest võib tulla ka *kuusekirja* nimetus (vt joonis 8).

Joonis 8. *Lehtkiri* ja *kuusekiri* Tõstamaalt. (Haas, 1921. ERM TAp 291, lk 181)

Pärnu-Elisabethi, Audru, Mihkli ja Tõstamaa kihelkondade tanumustreid vaadeldes võib märgata mustrite ja motiivide kasutamist rohkem kui ühes piirkonnas. Audru, Pärnu-Elisabethi ja Mihkli tanude oimumotiividest võib leida lisaks tavapärasele rosettidele ja rukkililledele veel ka ohakanutte. Valdavaks otsmikumotiiviks on ümarate kroonlehtedega rosett. Rukkilill paikneb tavaliselt otsmikumotiivi kõrval. Samas on nii Audrus kui ka Tõstamaal tanusid, mille otsmikul on just rukkilill või nelk (vt joonis 9).

Joonis 9. Rukkilille ja nelgi motiivi näidis. (Tammis, Lutsepp, 2010, lk 49)

Eksootilisi lillemotiive esines rohkem siidtikandiga tanudel. Eksootiliste liblikõieliste motiive leidis nii värvilise kui ka valge tikandiga tanudel (vt foto 2).

Foto 2. Liblikõielise motiivi näide. Mihkli tanu PäMu 12075. (Autori foto)

Tanu kõrvamotiivid olid valdavalt kellukese/tulbikujulised või väiksemad rosetid/õied. Pärnu-Elisabethi ja Audru tanumustritel olid oimumotiivide kõrval õiepungade ja lehtede kombinatsioonid, mida eraldi motiivina mina ei arvestanud. Mihkli tanudel esines ka vausaba või kodumaiselt kukesaba meenutavaid motiive, mis olid suunatud nii ülespoole kui ka allapoole (vt foto 3).

Foto 3. Vausaba motiivi näide. Mihkli tanu ERM 509:4269. (Autori foto)

Motiivide nimetuste täpsustamine on jätkuvalt aktuaalne ja ühtse süsteemi loomiseks on vajalik erinevate tikkimisega seotud käsitöömeistrite arvamus ning laiem arutelu. Hetkel on jätkuvalt hägune piir kellukese ja tulbimotiivi, rukkilille ja nelgimotiivi, roseti ja õie ning pealtvaates nelgimotiivi eristamisel. Lisaks on tänapäeval võimalik täpsustada eksootiliste motiivide nimetusi.

Oma töös keskendusin Pärnumaa mandriosa kihelkondades esinenud tanumotiividele ja mustritele. Soov oli mõista põhjalikumalt selle piirkonna tanumustrite ja motiivide eripära, et taastada mustrid ja valmistada praktilise töö käigus originaaltanudele sarnased tanud.

2. PÄRNUMAA MANDRIKIHULKONDADE TANUDE VALMISTAMINE KAASAEGSETE MATERJALIDEGA

Pärnumaa tanud on valmistatud nii linasest kui ka puuvillasest materjalist. Kaubanduses materjali valimisel tasub olla kriitiline, kuna tootesildid ei pruugi olla alati piisavalt informatiivsed. Sobivamad kangad on mõlemal puhul tihedama koega. Isegi kui originaaltanul on kasutatud jämedamat materjali, siis tänapäevastel kangastel on jämedama materjaliga kootud kangas üldjuhul hõredama koega ning ei anna tanude puhul soovitud tihedust. Linase puhul on soovitatav kangas eelnevalt kuuma veega (+60-95°C) läbi pesta, kuna kangas tõmbub tugevalt kokku (kuni 10 cm ühe meetri kohta). Puuvillase materjali puhul ma sellist kokkutõmbumist ei täheldanud.

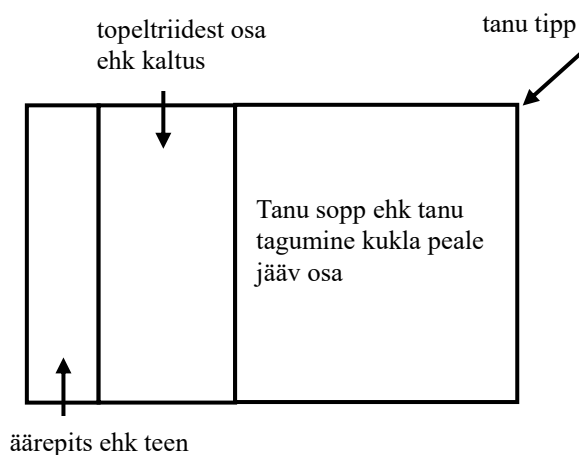
Tanulintide kohta info kogumine toimus paralleelselt tanude vaatlusega ning muuseumisse eraldi kogutud tanulinte ma kogudest välja ei tellinud. Antud teema vääraks samuti põhjalikum uurimist, sest teadaolevalt sarnaseid lillmuustriga kergeid siidist kahepoolseid tanulinte saada ei ole. Võimalik on kaubandusest leida polüestrist lillornamendiga paelu, kuid need on pisut raskemad ja jäigemad ning ei anna alati edasi tanupaelte õhulist ja lehvivat olemust. Samuti osutus tellitud siidist pael oluliselt raskemaks ja tihedamaks.

2.1 Torutanud

Antud töö raames valmis kuus torutanu. Neist kolm tikandiga ning kolm tikandita valgetanu. Torutanu on oma lõikelt lihtne, ristkülikukujulisest kangast kokku murtud ning tanu sopist kokku õmmeldud naiste peakate (vt joonis 10). Tanude üldilme on sarnane, kihelkondlikud erinevused tekivad tanu kõrguse osas. Tanu servas on krookpaela tarbeks õmmeldud kanal.

Paela abil seotakse tanu kandjale parajaks. Torutanu tipp on ilma voltideta. Tanu kaltuseosa katab seespool enamasti tanude tikandi. Tikitud tanude serva võib kaunistada lisaks ääreprintsile ehk teenile veel ka punane pael koos kardpitsiga. Tikandid on kaunistatud litritega. Audru kihelkonnas on kardpits otse tanuriidele õmmeldud. Tanulint kinnitatakse tagant kuklast krookpaela külge, tuuakse tanu ette ning kinnitatakse nelja- või viieharulisse lehvi.

Joonis 10. Torutanu. (Autori joonis)

2.1.1 Tori kihelkond

Tori tanu eeskujuks on PäMu 12085 E176 (vt foto 5). Tanu eesserv on 41 cm, kõrgus 21 cm, kaltus 9 cm osaliselt tikandi all, õmblusvarud 1,5-1,7 cm. Krookpael väljub 7,5 cm eesservast. Tori tanu on tehtud linasest tihedamast kangast. Tanu tagumine serv on õmmeldud tikkpistes, mis on omakorda kinnitatud üleloomispistes kanga külge ühele poole. Kaltus ja krookpaela kanal on õmmeldud üleloomispistetega. Õmblemise järjekord: kaltus, tanu tagumine õmblus, krookpaela kanal.

Üldilme on väga vana, kulunud, valge tikandiga väike tanu. Kaunistusena on säilinud neli litrit, eesservas on 3 cm laiuse võrkpitsi jäänused. Tikand on peegelpildis kahemotiiviline ja tikkimiseks on kasutatud mähk-, vars- ja lõhestatud varspistet, sämp-, sõlmpistet ning erinevaid võrgupindasid. Ala- ja ülaservas on samuti võrkpisted. Mustris on palju väikeseid detaile. Tikitud on läbi ühekordse riide.

Mustri maha joonistamisel võtsin alusjooniseks Tori kihelkonna rahvarõivaste raamatus (Rätsep, Laur, lk 45) oleva mustri. Esmasel vaatlusel tundus, et muster vajab ainult mõõtkava kontrollimist ja pisikesi täpsustusi. Muuseumis mustrit täpsustades osutusid võrkpinnad osaliselt erinevateks. Tegin selle vea, et parandasin mustrit ainult ühte tanu külge jälgides, kuid nagu hiljem tikkides selgus, olid tanu pooled pisikestes detailides ebasümmeetrilised. Parandused tikandis said sisse viidud fotode põhjal töö käigus (vt foto 1 ja lisa 3). Kindlasti jäi nihkesse alumine kaunistusriba, kus ma olin mustri sümmeetriliselt paigutanud, erinevalt originaaltanust. Seda märkasin ma kahjuks liiga hilja, et asja muuta. Seega on iga tanu sees, vaatamata samale mustrile, tikkija käekiri.

Tanu õmblemiseks kasutasin varasemalt olemas olnud tihedamat linast kangast. Tikkimiseks sobis Katia 100% linane kolmekordne niit (vt foto 4).

Foto 4. Tori tanu tikkimisniidid. (Autori foto)

Mustrijoonise kandsin esmalt kilele ja seejärel kopeerpaberi abil kangale. Mustri ülekandmisel tekkinud pisikesed tühikud joonistasin üle pehme, terava hariliku pliatsiga. Kogenud tikkija Külli Valk juhendas kanga kinnitamist raamile. Selleks on vajalik mustrijoonisega kanga õmblemine raami tugikanga külge, pingutamine raamile ning ka kangaservade pingutamine omakorda tugevama mitteveniva niidiga. Kangas peab jääma käega katsudes pingule, kuid mitte servadest välja venitatult. Vajadusel saab külgmisi tuginiite pingutada. Tööproovil selgus, et kolmekordsest niidist saaks tikand liiga jämedakoeline, seega otsustasime Külliga, et mõistlik oleks antud tanu puhul piirduda kahekordse niidiga. Ühekordse niidiga tikkisin üle kinnituspisted ning osaliselt võrkpindade kaunistuspisted. Ühekordset materjali, kuna see on piisavalt tugev, saab kasutada ka edaspidi tanude kokku õmblemisel. Linasega tikkimisel tuli mulle üllatusena, kui oluline on materjali suunda jälgida. Kui niit panna nõela taha nii, et see liigub läbi riide vastukiudu, siis mõne

piste järel muutus niit karedaks ja karvaseks ning katkes. Sama asja tuli pingsalt jälgida ka ühekordse niidiga tikkides.

Tikkimise käigus olid pidevalt toeks muuseumis tehtud fotod, mille abil täpsustasin iga detaili eraldi ning alles tikkides avastasin, et originaaalesemel tanumuster polegi sümmeetriline. Parandused viisin sisse töö käigus toetudes fotodele. Tikkimisele kulunud aeg oli 80 tundi – see hõlmas jooksvalt fotode järgi paranduste sisseviimist ja mustri täpsustamist ning tikkimist. Siia sisse ei ole arvestatud tööproovide tegemiseks kulunud aega. Tikkides tekkis mitmeid kordi tunne, et kunagine meister on soovinud sinna tanusse panna kokku kõik olemasolevad oskused – alates mähkpistest, erinevatest võrgupindadest kuni eriliselt lõhestatud varspisteni pikituna broderiiaugukeste ja sõlmpistetega.

Kuna originaaltanu oli säilinud ainul väike tükike võrkpitsi, siis selle puhul kasutasin eeskujuna Tori tanu ERM 7330, et moodustuks üks tervik.

Võrkpitsi teostas Mare Roos, tehes kohe kaks pitsi nii linasest kui ka puuvillasest materjalist, et oleks tikandi valmimisel võimalik valida sobivam variant (vt lisa 2 foto 3). Litrite õmblemine jäi viimaseks tööks, kuna ma ei soovinud nende tuhmumist vajalike viimistlusprotseduuride käigus. Originaaltanu oli alles ainult neli litrit, seega nende lisamisel lähtusin samuti ERM 7330 mustril olevate litrite paigutustihedusest (vt lisa 2 foto 7-9).

Tanu on madal ning seda ei tärgeldata ega panda alla papptoestust. Tanu kaunistatakse tanupaelaga. Mis on tagant ette toodud ja lehvi sõlmitud (vt foto 6).

Foto 5. Tori tanu PäMu 12085. (Autori foto)

Foto 6. Tori tanu. (Foto S.Urvak)

2.1.2 Pärnu Elisabethi kihelkond

Pärnu-Elisabethi tanu eeskujuks on ERM 14301 (vt foto 7). Tanu eesserv on 50 cm, kõrgus 25,5 cm, kaltus 13 cm osaliselt tikandi all, õmblusvarud 0,5-1,0 cm. Krookpael väljub 8 cm eesservast. Tanu on tehtud puuvillasest tihedamast kangast. Tanu tagumine serv on õmmeldud eelpistes, mis on omakorda kinnitatud üleloomispistes kanga külge ühele poole. Kaltus ja krookpaela kanal on õmmeldud üleloomispistetega. Õmblemise järjekord: kaltus, tanu tagumine õmblus, krookpaela kanal.

Tanu on kaunistatud 13 cm laiuse musta villase tikandiga, mis on omakorda ohtralt hõbedaste 0,7 cm läbimõõduga litritega kaunistatud. Tikand on valmistatud mähk- või madalpistes ja võrkpistes. Ees servas on 2,5 cm laiune punane pael, millel omakorda lookleva mustringa kardpits. Teeniks on kergelt kroogitud poepits, mis meenutab tüllpitsi.

Koopiatanu mustri joonistasin maha MuSiS olevate fotode põhjal, kuna töö alustamise hetkel oli antud tanu ajutisel näitusel talvemütsi all.

Foto 7. Pärnu tanu (ERM 14301).
Foto: muis.ee/museaalview/655254

Foto 8. Pärnu tanu. (Autori foto)

Õnneks ei alustanud ma tikkimistööd enne, kui olin realselt seda tanu ERMis vaatamas käinud. Fotode põhjal oli jäänud vale mulje, et tegemist on siidtikandiga. Tegelikult on tanu tikitud villasega puuvillasele riidele. Külli Valk oli siingi abiks. Temaga konsulteerides ning materjale katsetades jõudsime otsusele, et mõistlikum oleks jätta villane tikand ning tikkida

see pigem linasele. Hõredamale puuvillasele kangale tikkides oli kohe näha, et tikand jääb lõtv. Tihedamale kangale tikkides katkes üks valitud lõngadest peale paari pistet ning originaalilähedase jämedusega lõng vajab tõelist jõuga kangast läbi tirimist. Tulemus ei jäänud sobiv. Seega tegime Külliga otsuse tikkida antud tanu linasele kangale originaalilähedase jämedusega villase lõngaga, et jääks meeldiv üldmulje. Tikkimistöö teostas Külli Valk. Litrite valik oli pisut keeruline, kuna originaalil olid 0,7 cm läbimõõduga litrid. Minu valikus olid ainult 0,9 ja 0,5 cm kuldse läikega litrid. Tanu jääb esmalt ilma litriteta, kuna olemasolevad litrid varjutaksid tikandi täielikult. Toimse villase 2,5 cm laiuse paela asemel kasutasin kangariba, kuna kaubanduses kättesaadav puuvillane samas laiuses pael oli ebasobivas värvuses. Kangariba annab visuaalselt sobiva toe kardpitsile. Kardpitsina kasutasin sobivat poepitsi, kuna töö üheks eesmärgiks oli valmistada tanu tänapäevaste materjalidega (vt foto 8). Ajalooliselt pole antud tanu tärgeldatud ega papile toestatud. Seega kandmisel peab leidma tänapäeval lahenduse kas juuksesoengu või siiski muu toestamislahenduse kaudu. Tanu on kaunistatud ette lehvi seotud tanulintidega sarnaselt Tori tanule (vt foto 6).

2.1.3 Tõstamaa kihelkond

Tõstamaa tanu eeskujuks oli PäMu 12079 (vt foto 9). Tanu eesserv on 49 cm, kõrgus 44 cm, kaltus 18,5 cm, õmblusvarud 1-2 cm. Krookpael väljub 4,5 cm kaugusel eesservast. Tõstamaa tanu on tehtud puuvillasest tihedamast kangast. Tanu tagumine serv on õmmeldud eelpistes. Kaltus ja krookpaela kanal on õmmeldud üleloomispistetega. Õmblemise järjekord: kaltus, tanu tagumine õmblus, krookpaela kanal. Kaltus õmmelda esmalt paremad pooled vastastikku servad kokku, keera tanu õiget pidi ja kinnita kaltuse serv üleloomispistetega. Krookpaela kanal lõpeb libamisi. 4 cm laiune niplispits on õmmeldud servast serva ja ottest rullides kinni õmmeldud. Tanu on tugevalt tärgeldatud.

Tanu niplispitsi teostas Maris Raud (vt foto 10). Selle lihtsa tikanditeta valgetanu juures tekkisid minu praktilises töös kõige suuremad tagasilöögid. Suhteliselt täpselt ostetud pool meetrit kangast osutus ühest servast väga viltu lõigatuks ning kaotsi läks üle 5 cm materjali. Seega ostsin uue kanga ja valmistasin tanu. Tärgeldamiseks kasutasin tugevamat segu (4 spl tärklis 1 liitri vee kohta) ning triikisin poolniiske tanu siledaks. Tanu kaunistab lehviks kinnitatud laiem atlasspael.

Foto 9. Tõstamaa tanu PäMu 12079 E170.
(Autori foto)

Foto 10. Tõstamaa tanu.
(Foto S. Urvak)

2.1.4 Häädemeeste kihelkond

Häädemeeste tanu eeskujuks on võetud tanu ERM 2937/ab (vt fotot 11). Tanu eesserv on 53 cm, kõrgus 38 cm, lisaks 8 cm laiune pits, kaltus 14 cm, õmblusvarud 1 cm paelakanalis ja 0.3 cm tanu taga, kasutatud on kangakoeserva. Krookpael väljub 5 cm kaugusel eesservast. Häädemeeste tanu on tehtud puuvillasest tihedamast kangast. Tanu tagumine serv on õmmeldud tikkpistega. Kaltus ja krookpaela kanal on õmmeldud üleloomispistetega. Õmblemise järjekord: kaltus, tanu tagumine õmblus, krookpaela kanal. Krookpaela kanal lõpeb samuti 5 cm eesservast. 4 cm laiune niplispits on õmmeldud servast serva ja ottest rullides kinni õmmeldud. Tanu on seespoolt toestatud lõike järgi valmistatud papp-alusega. Antud tanu eripäraks on 2,5 cm enne serva lõppev pits, mis oli originaalil ääristatud tülliribaga.

Originaalilähedase tanu teostamisel kasutasin peenemat puuvillast riidet. Niplispitsi tellisin Maris Raualt, kuna ise pitsi niblanuna tean oma potentsiaalset ajakulu, mis oleks töö mahtu mitmekordistanud (vt lisa 2 foto 1). Kuna tellitud niplispits oli pikkusvaruga, siis keerasin pitsi servad tagasi ning ei lisanud tüllkanti. Tanu sisse lõikasin papist voodri kasutades Kurriku (1938) raamatus tahvel LVII välja toodud joonist, kuna see sarnanes muuseumitanul oleva toetusega. Muuseumis on teadaolevalt eraldi Häädemeeste tanu pappvooder ERM A 310:9, kuid see jäi uurimata seoses riigis kehtestatud eriolukorraga. Papi valikul tuleb arvestada nii tugevuse kui ka painduvusega, sest vooder peab kandja pea ümber paras olema, et tanu peas püsiks (vt foto 12). Tanulindid ostsin Abakhani kauplusest. Lindid on polüestrist

ja originaalist pisut jäigemad, kuid annavad siiski visuaalselt ligilähedase väljanägemise. Tanulint on seotud tanu tagant ette neljajarulisse lehvi. Esmalt on tehtud lindist kaks aasa, mis on sõlme asemel pisut eelpistetega kroogitud. Seejärel on lahtised paelaotsad omakorda lehvi alla aasadeks kinni õmmeldud.

Foto 11. Häädemeeste tanu ERM 2937/ab.
Foto: muis.ee/museaalview/509122

Foto 12. Häädemeeste tanu.
(Foto S. Urvak)

2.1.5 Saarde kihelkond

Saarde tanu valmistamise eeskujuks on muuseumite kogudes ainuke teadaolev tanu ERM A 33:20 (vt fotot 13). Tanu eesserv on 42 cm, kõrgus 31 cm, lisaks 5 cm laiune pits, kaltus 11 cm, õmblusvarud 1 cm paelakanalis ja 0.7 cm tanu taga kangakoeserva laiuselt. Krookpael väljub 10 cm kaugusel eesservast, umbes 1-2 cm kaltuse ülemisest servast. Saarde tanu on tehtud puuvillasest tihedamast kangast. Tanu tagumine serv on õmmeldud tikkpistega. Kaltus ja krookpaela kanal on õmmeldud üleloomispistetega. Õmblemise järjekord: kaltuse servad ja ülemine äär, tanu tagumine õmblus, krookpaela kanal. 5 cm laiune tüllpits on õmmeldud servast serva ja on taaskasutuse märkidega. Ühes pitsi otsas on katkine lisakaunistus.

Saarde torutanu väljakutseks oli tüllpitsi valmistamine. Esimese valikuna proovisin leida sünteetilist tülli, mis vastaks oma mõtudel originaaltanu pitsi tüllvõrgule. Olles juba sobiva võrgu leidnud konsulteerisin veel Jane Jõgiga, kes on tülltanusid eelnevalt uurinud ja

valmistanud. Tema soovitusel asusin otsima puuvillast võimalikku sobivat tüllvõrku, kuna sünteetilise tülli puhul on seistes rahkumise oht väga suur. Samuti ei talu sünteetiline tüllvõrk triikimist suuremal kuumusel, mida aga torutanu korrastamise puhul vältida on pea võimatu. Puuvillase tüllvõrgu otsingud viisid mind kokku Kadri Tomassoniga, kellel oli isiklik huvi tülltikandi teostamiseks. Temalt sain ka Inglismaalt, sewvintagey.com kodulehe kaudu tellitud puuvillast tüllvõrku tanu pitsi tarbeks. Koos otsustasime tanupitsi ühes servas oleva väga katkise osa mustri taastada ning see teha tänapäevase tanu mõlemasse külge. Kadri teostas tikandi puuvillase heegelniidiga Sissy. Valminud tüllpits on pisut tihedam ning tuli tänu muudatustele pisut pikem. Ruudukujuline originaalmotiiv muutus pisut piklikumaks st rombikujuliseks (vt lisa 2 foto 2 ja foto 14). Tüllivõrgu tiheduse ja teise pitsi serva lisatud kaunistuse tulemusena muutus tanu 4 cm laiemaks.

Kuigi kogujate päevikutes oli märke (Hist, 1920), et Saarde tanu võib tärglisega tugevdada, siis mina otsustasin tanu toetada papist voodri abil. Kurrik (1938) soovitab kasutada Häädemeeste tanule sarnast tugevduspappi. Eesti rahvarõivad II, lk 97 on välja toodud Saarde tanu tugevduspapi lõige ja kokku murdmise skeem (Kaarma ja Voolmaa, 1981). See on trapetsikujuline, keskelt tanu kõrgune papp, mis volditakse üle keskjoone vaheliti ning alumised teravad nurgad murtakse keskjoone poole. Soovitav on papi lahtised nurgad kandjale sobivas mõõdus kinni õmmelda. Tanule panin peale 5 cm laiuse atlasspaela, mille tanu tagant keerasin ümber krookpaela ja tanu ees sidusin sõlmega kahte lehvi. Lahtised otsad jäävad vabalt rippuma.

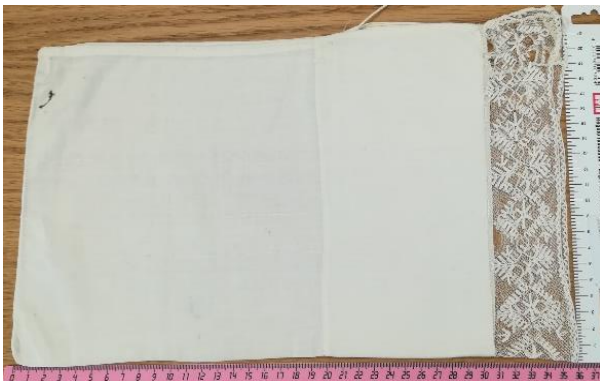

Foto 13. Saarde tanu ERM A 33:20.
(Autori foto)

Foto 14. Saarde tanu.
(Foto S. Urvak)

2.1.6 Audru kihelkond

Audru tanu eeskujuks on PÄMU 12081 (vt foto 15). Tanu eesserv on 45 cm, kõrgus 28 cm, kaltus 14,5 cm, tanupaela kanal 1,8 cm, õmblusvaru 1,0 cm. Krookpael väljub 5 cm eesservast. Tanu on tehtud kahest erinevast tihedamast kangast. Tanu tagumine serv on õmmeldud tihedas eelpistes. Kaltus ja krookpaela kanal on õmmeldud üleloomispistetega. Õmblemise järjekord: kaltus, tanu tagumine õmblus, krookpaela kanal.

Tanumuster on tikitud olnud tumepruuni siidlõngaga. Mustrist on järel kahe suurusega (0,5 ja 0,9 cm) litrite paigutus ja motiivide piirjooned nõelaaukudena. Tanumuster on peegelpildis kahemotiiviline ja 14,5 cm lai. Tanu eesserval on 2 cm laiune tühi ala, millel on oletatavasti olnud kardpits. Teeniks on poepits, mis ulatub tanu siseküljele. Tanu on lindi alt jätkatud teise riidega ning on ilmsete ümbertegemise viidetega. Tanu sees on pappvooder, mis on tanu riide külge kinni õmmeldud. Lõikelt meenutab vooder Saarde pappvoodrit, kuid nurgad on murtud sissepoole ning kinni õmmeldud. Tanu kaunistab 7 cm laiune lilla siidist tanulint, mis on tanu ette kahe aasaga lehviks kokku õmmeldud, lahtised otsad ripuvad vabalt.

Foto 15. Audru tanu (PäMu 12081).
Foto: muis.ee/museaalview/1377794

Foto 16. Audru tanu.
(Foto S. Urvak)

Põhilise eeltöö tanumustri taastamisel tegin ära koopiapraktika raames. Mustri taastamise etapid olid: fotole toetudes nõelaaukude ning litrite järgi mustri kandmine kilele, saadud musti korrastamine kangale kantavaks, kuna antud tanu on papp-aluse külge õmmeldud ja küljelt sirgelt pilti teha ei õnnestu. Saadud joonise skännisin arvutisse ning joonistasin üle CorelDraw programmis, kasutades vajadusel tehnilist abi. Tulemuseks oli mustrijoonis

tikkijale ning teine joonis, kus on näha litrite paigutus mustriks (vt lisa 3). Kuna mul endal puudus siidiga tikkimise kogemus siis otsustasin antud tanu tikkimise tellida. Külli Valk oli nõus tikandi teostama. Kogenud tikkijana läks tal 38 töötundi mustri kangale kandmisest litrite peale õmblemise ja viimistlemiseni. Minu edaspidiseks tööks oli tanu valmis õmblemine, servakaunistuste ning pappaluse lisamine. Kuna originaaltanul on papptoeustus tanu külge õmmeldud, siis selle voltimine on pigem oletuslik ja sarnaneb pisut Saarde tanu voodriga. Erinevus on alt nurkade voltimises, kus Audru tanul on voldid keeratud tanu sisse poole, mitte taha voodri peale nagu Saardes. Tanu on kaunistatud lehviks kinnitatud laia polüesterpaelaga (vt foto 16).

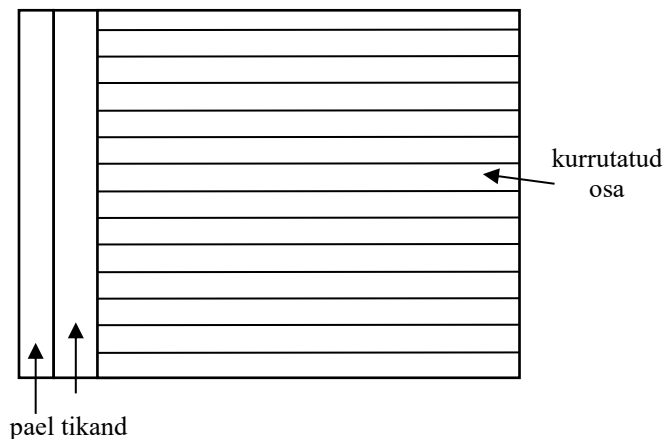
2.2 Kanahändtanu

Kanahändtanu (vt joonis 11, foto 17) teostamise eeskujuks valisime Ülli Kondiga Pärnu Muuseumi kogust Pärnu-Jaagupi tanu PÄMu 12060, kuna sellel oli hetkeseisuga kõige halvemas seisukorras muster. Tanu eesserv on 42 cm, kõrgus 24 cm, kaltus 4 cm, tanupaela kanal 0,5 cm, õmblusvaru 0,7 cm, tanu ülaserb on kanga koeserv. Krookpael väljub 2 cm eesservast ja on kanalist läbi riide välja surutud. Eesservas mõlemal pool umbes 9 cm krookpaelakanalis peenikesed linase niidi jupid. Tanu on sopiosas tihedalt kurrutatud, kurru sügavus 0,2-0,3 cm, üle 6 koelõnga. Kurrud ülalt servast lisaks õmblusele omakorda järelpistes kinnitatud. Ülal servas on sees ka kurruniit. Kaltus ja krookpaela kanal on õmmeldud üleloomispistetega. Õmblemise järjekord: kaltus, tanu tagumine õmblus ja krookpaela kanal. Tanupael on tagumise õmbluse juures läbi riide surutud.

Tanu eesservas on kitsas 2,5 cm laiune muster korduvate kolmnurksete ja kellukesemotiividega. Tikitud mähk- või madalpistes, vars- ja sämppistes. Tikitud kahte tooni punase, musta, roheline ja sinisega. Värvused mahedates ja pehmetes toonides. Mustri ja eesserva vahel punane pael, millel omakorda 1 cm laiune kardpits. Tanu eesservas topelt üleloomispistes ristikesed. Tanu ei ole tärgeldatud.

Mustri taastamisega tegelesin koopiapraktika raames. Suureks abiks oli Linnuse (1973, tahvlid 32-38) raamat „Tikand Eesti rahvakunstis“ II, kus olid välja toodud ERMi kogudes olevad Pärnu-Jaagupi tanude mustrid. Joonistele toetudes sain kinnitust, et kellukesemotiivid võib seest musta lõngaga täita ning helesinised lõngajupid originaaltanul

ei ole juhuslikud, vaid varspisterida, mis kulgeb kellukesemotiivi siseküljel.

Joonis 11. Kanahändtanu. (Autori joonis)

Tanuriide valikul oli vaja leida tasakaal kanga tiheduse ja koematerjali jämeduse vahel. Enam-vähem sobilik kangas siiski õnnestus saada ning peale mitmekordset kuuma veega läbi pesemist andis materjal soovitud tiheduse ning väljanägemise, kuigi jäi siiski pisut pehmeks. Lahenduseks oleks olnud ise käsitsi kanga kudumine sobivast jämedusest linasega ning sobiva tihedusega, või selle tellimine kangakudujatelt. Teiseks lahenduseks oleks olnud antikvariaadist ostetud kanga kasutamine, kuid kahjuks oli see sobimatus toonis.

Koopiapraktika raames sai valitud tikkimismaterjal. Sobivaks osutusid punakas-roosade toonide puhul 10/2 maavillane lõng ning teiste toonide puhul peenem villane tikkimislõng. Kuna kohe sobivat värvi lõnga ei olnud saada, siis toonisin saadaolevad lõngad musta tee lahusega tuhmimaks. Peale tikandi valmimist ja veelkordset originaaliga võrdlemist on hilisemaks tarkuseks see, et antud tanu oli originaalis tõenäoliselt teostatud loodusvärvidega värvitud lõngadest. Seda kinnitas ka uurimispäevikust leitud märged. „*Lõngade värvimine toimus viimases taimevärvidega. Punase värvi tarbeks kasutati madarajuuri, mida eristati mitut sorti. Värvimadarat peeti paremaks, kuid värvimiseks kasutati teisigi värvi andvaid madarasorte. Hiljem kasutati ka harjuskite ostetud puupunast lõnga värvimiseks.*“ (Laur, ERM TAp 226). Seega, kui antud tanust soovitakse teha koopiat, siis peaks tikkimismaterjali värvima loodusvärvidega.

Tanu õmblemist alustasin punase paela ja kardpitsi peale kinnitamisega. Meistripunktide raames olin eelnevalt valmistanud originaaltanu kardpitsi töö- ja tehnilised joonised. Lõputöö tanule niplis nende jooniste järgi metall-niplispitsi Angelika Nöps.

Edasi õmblesin krookpaela kanalid. Edasi ajasin sopiosasse iga 5 cm tagant sisse kurruniidid ning kurrutasin sopiosa. Kurdusid tuli sättida ja korrastada korduvalt, kuna nii pika (ligi 20 cm) kurrujoone saamine on keerukas. Mina jätsin kurruniidid sisse, et vajadusel oleks lihtsam tanukurde taastada ja korrastada. Edasi kinnitasin kurrud tanu ülaosas järelpistetega kokku ning õmblesin tanu tagumise serva, sättides kurde vaheldumisi ehk nn kalasabas (vt lisa 2 fotod 4-7). Tanu eesserva kinnitasin keerupaelad, millega tanu juuste alt pähe kinnitada. Tanu kaunistasin kitsa puuvillase lindiga seda tagant ette risti tuues ning nõelaga kinnitades. Lindi otsad jäävad vabalt rippuma.

Foto 17. Pärnu-Jaagupi tanu PäMu 12060.
(Autori foto)

Foto 18. Pärnu-Jaagupi tanu.
(Foto S. Urvak)

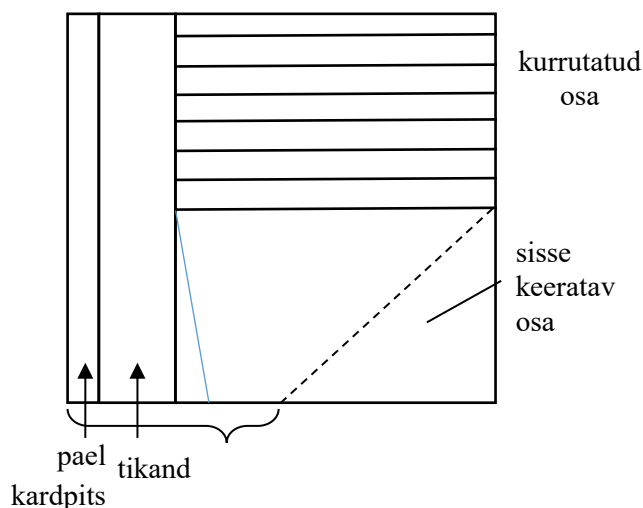
2.3 Kikktanu

Mihkli kihelkonnas kasutusel olnud kikktanu (vt joonis 12) valmistamisel on eeskujuks võetud PäMu 12078 (vt foto 19). Tanu eesserv on 40 cm, kõrgus 24 cm, kaltus 12,5 cm, tanupaela kanal 1 cm. Valmistatud linasest riidest. Krookpael väljub 1,5 cm sügavuse küljevoldi juures kangast ja tõmbab küljevoldi kokku minnes tagasi krookpaela kanalis. Küljevolt liigub libamisi kuni kesksete kurdude alguseni. Tanu sopp on 6 cm ulatuses tagant lahtiselt sisepoole volditud. Kaltus ja krookpaela kanal on õmmeldud üleloomispistetega. Õmblemise järjekord: kaltus, krookpaela kanal, tanu tagumine õmblus. Ees on umbes 15 cm kurrutatud (20-25 kurdu). Kurrud on 0,3 cm sügavused ja tugevalt tärgeldatud, tanu sopis vaheldumisi seatud. Tanu on tagant kuni sissevolditud osani tugevalt kinni õmmeldud ja

tanulindiga kaetud. Tanulint tuleb tagant alumisest servast ette risti ning moodustab mõlemal pool tanu kaks aasa.

Muster on tikitud valge linase niidiga läbi kahe riidekihi st läbi kaltuse. Tanumuster on peegelpildis kolmemotiiviline ja 9,5 cm lai. Otsmikul on rosett, mis ei puutu oimumotiiviga kokku. Oimumotiiviks on rukkilill, mis on tikitud kolme erineva võrkpistega, serval on tulp/püstine kelluke. Kõrvamotiivi üks kroonleht on tikitud madalpistes ning teine lehtpistes, lisaks on kasutatud lõhestatud varspistet ja sõlmpistet. Tanu eesserval on 2,5 cm laiune punane pael, millel on omakorda 2 cm laiune kardpits.

Antud tanu tikand on teostatud sama linase materjaliga, mis Tori tanu tikandiski (vt foto 4). Tikitud on läbi kahekordse riide, mis seadis tikkimisele teatud väljakutsed. Kuna tööproovis kippusid riidekihid pisut nihkuma, siis esmalt katsetasin kahe riidekihi masinal kokku õmblemist. See kergendas pisut tikkimist. Kandsin tikkimismustri riidele ning otsustasin kaltuseosa ja tanupaelakanali esmalt valmis õmmelda. Nii sain kinnitada kaks kangakihti suhteliselt sirgelt ja tugevalt omavahel ning paelakanali õmblus ei lasknud kangast ka külgedele nihkuda. Tikkimine läbi kahe kangakihi seadis väljakutse linasele niidile, mis kippus kergesti karvaseks minema. Peale tikandi korrastamist tärgeldasin tanu pahemalt poolt tugevama tärkliisega (neli supilusikat tärklist ühe liitri vee kohta) ja lasin raamil kuivada. Tikandiosa tõmbus pesemise ja tärgeldamisega pisut kokku.

Joonis 12. Kikkitanu. (Autori joonis)

Seejärel õmblesin eesserva kangaribast kaunistuspaela ja poest ostetud kardpitsi. Edasi tegin tanule kurrud, mis tanu ülaservas on vahelduvalt kokku õmmeldud ja pingutatud. Tanu tagumisse poolde jääva osa voltisin kolmnurkselt tanu sisse. Kikktanudel on küljel veel 1,5 – 2 cm lisavolt, mis liigub vähenevalt piki mustriäärt kuni kurrutatud osani. Lisavolt on kinnitatud krookpaelaga st krookpael liigub vahelduvalt tanupaela kanalis ning väljub kanga peale, et eelpoolnimetatud volti moodustada. Enamus kikktanusid on tagant kuni sisse murtud osani kinni õmmeldud ja õmblus on varjatud tanupaeltega, mis on ainult Mihkli kihelkonnale omaselt tanule kinnitatud. Pael tuleb tanu tagant ette risti ning on ees kahele poole tanu kahte allamurtud lehvi volditud (vt foto 19 ja 20).

Foto 19. Mihkli tanu PäMu 12078.
(Autori foto)

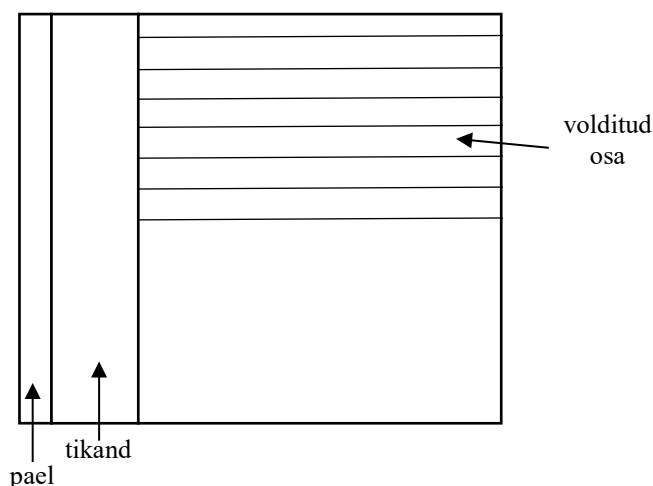
Foto 20. Mihkli tanu.
(Foto S. Urvak)

2.4 Lilltanu

Lilltanud (vt joonis 11) olid kasutusel Vändra kihelkonnas, kus ERMi kogudes on valida kolme tanu vahel. Lõputöö eeskujuks valisime Ülli Kondiga ERM 8500 tanu (vt foto 21). Tanu eesserv on 47 cm, kõrgus 24 cm, kaltus 8 cm, tanupaela kanal 1 cm. Valmistatud linasest riidest. Tanu sopis on sarnaselt Mihkli tanuga sisse voltimise jäljed 6x10,5 cm

ulatuses (vt foto 22). Kaltus ja krookpaela kanal on õmmeldud üleloomispistetega. Õmblemise järjekord: kaltus, krookpaela kanal, tanu tagumine õmblus. Tagumine õmblus on üleloomispistetega, õmblusvarud lahku üleloomispistetega riide külge õmmeldud. Tanu on eest umbes poole ulatuses volditud. Voldid on 0,5 cm sügavused ja kergelt tärgeldatud, tanu sopis tugevalt tanu tipus kokku tõmmatud (umbes 3 cm ulatuses) ja vastakuti seatud.

Muster on tikitud kahte värvi siidiga. Tanumuster on peegelpildis kolmemotiiviline ja 9,5 cm lai. Muustril on eksootilisemad motiivid. Tikitud madal-, võrk-, vars- ja aedpistes. Tanu eesserval on 1,5 cm laiune punane pael, millel on omakorda 1 cm laiune kardpits. Kardpitsi kinnitamisega on kinnitatud ka pael tanu külde. Paelal eraldi õmblust ei ole.

Joonis 13. Lilltanu

Valitud Vändra tanul on siidtikand, mida tänapäevaseid vahendeid kasutades asendasin viskoosmulineega. Tanu on valmistatud linasest riidest ning ka selle tanu puhul vahetasin esialgselt valitud kanga tihedamakoelise vastu, et tikand korrektselt õnnestuks. Viskoosniidiga tikkimisel tuli arvestada tikkimisniidi suunda ning ohtu, et niit muutub karvaseks. Seega ei olnud mõttekas võtta üle 30 cm pikkust nõelatäit. Tikkimisel muutsin mustrimotiivide õielehtedel pisut tikkimissuundasid, et ei tekiks väga pikkasid lõngajooksusid, mida oli keeruline pingutada. Kuigi esialgsed värvikindluskatsed mingit ohumärki ei näidanud, siis tikkimisjärgse korrastustööga oli aimata vähest värviandmist kangale. Seda võis ka tingida asjaolu, et kuivades ei olnud tikand päris horisontaalselt vaid pisikese kaldega.

Pärast tikandi puhastamist kinnitasin tikandile litrid ning kinnitasin kaltuse ja õmblesin krookpaelakanali. Seejärel kinnitasin eesserva punase riideriba, millele omakorda taaskasutuspoest saadud kitsa kardpitsi. Taaskasutusest leitud pits sobis tanule paremini, kui hetkel kaubandusest kättesaadavad kardpitsid ning see on samuti tänapäevane võimalus sobivaid materjale leida. Tanu viltide jaoks kasutasin lahjemat tärklisesegu (kaks supilusikat liitrile veele). Volditud osa pingutasin tugevalt ning õmblesin vastastikku kokku. Tanu tagumine osa on õmmeldud serv servaga kokku ning üleloomispistes eelnevalt kanga külge kinnitatud õmblusvarud jäävad kahele poole. Viimasena vajutasin sisse ka originaaltanu juures küsimusi tekitava sissemurtud osa, et seda edaspidi teadjatega arutada. Teated Vändra lilltanude juures tanulintide kasutamisest puuduvad, kuid Põhja- Eestis kasutusel olnud lilltanudel on kuklasse kinnitatud linnud, mida ma Vändra tanu puhul kasutasin.

Foto 21. Vändra tanu ERM 8500.
(Autori foto)

Foto 22. Vändra tanu sissemurdmisvoldid.
(Autori foto)

3. TANUDE KANDMINE

Tanude kandmise kohta on huvitavaid teabekillukesi võimalik leida 100 aasta tagustest, 1920- 21 aasta vanavara kogujate päevikutest. Kuna ajavahemik kandjate ja selleaegsete kogujate ja uurijate liikumise vahel on oluliselt väiksem tänapäeva uurija ees olevast ajavahest, siis võib antud infot küllaltki tõepäraseks pidada.

Torutanude kandmisel mängib olulist osa juuksemood. Pikkadest juustest pealaele keeratud juuksekruun aitab torutanul püsti ja paigal püsida, seda eriti nende tanude puhul, mida ei tärgeldatud ega vooderdatud (Tori ja Pärnu-Elisabethi kihelkondades). Kui kandjal juukseid vähe oli, siis kasutati nn juuksetakku, et soengule vajalikku kõrgust anda (vt joonis 12). See võib ka tänapäevaste lühikeste soengutega tanukandjate lahenduseks olla. Üks usinamaid vanavara kogujaid oli Voldemar Haas. Tema 1921 aasta ülestähendused ning joonistused selgitavad oluliselt Põhja-Pärnumaa kihelkondade rahvarõivaste kandmise tavaid (ERM EA 1:269; ERM TAp 291, lk 92).

Joonis 12. Rikendpaela sidumine. Juuksetakkude peale panek. Tanu sidumine pähe. Tõstamaa khk. Joonistanud Voldemar Haas. ((ERM EA 1:269; ERM TAp 291, lk 92)

Haasi üksikasjalik kokkuvõte kogu tanu pähe panemise protseduurist. „*Juukseid kanti räti või tanu all krunnis. Selleks kammiti juuksed ära, kummardati ette ja lasti juuksed üle pea rippuma ning seoti pooleteist küünra pikkuse paelaga pealaele kõvaks krunniks. Selleks seoti üks ots juuste külge, jättes otsa hammaste vahele pingesse ning pikem ots keerutati koos juustega krunni, sidudes lõpuks mõlemad otsad kõvasti kokku. Tanu kinnitati pähe rikendpaela abil ning pingutati nn persepaelaga. Läbi tanupaela käis punane või kirju tanulint, mis toodi tanu ette ning seoti aassõlme nii, et kaks aasa jäi ülespoole ja otsad allapoole. Lahtised otsad kinnitati nõelaga tanu külge. Tanu taga on liiad lindid, mis on samuti persepaela külge kinnitatud. Tanu on tugevalt tärgeldatud ning niiskust saades vajab uuesti triikimist.*“ (ERM EA 1:269)

Tõstamaa kihelkonna tanusid kanti piirkonniti erinevalt. Pootsi kandi tanude all on juuksetutt kukla poole ning tanu ise on tanulindist tipu poole sissepoole volditud (vt joonis 13). Lisaks kinnitati tanu otsaesiselt nõöpnõelaga rikendpaela külge.

Joonis 13. Tõstamaa kihelkonna Pootsi kandi tanu sidumine. Joonistanud Voldemar Haas (ERM EA 1:269)

Tõstamaa ja Seli kandis on juuksetutt rohkem pealael ning lisaks tärgeldamisele kasutati tanu toestamiseks ka paberit (pappi). Tanu oli peas pidulikel puhkudel ja igapäevaselt kanti rätikut. Tanusid kaunistasid linnid, mis olid ette lehvi seotud ning nn liiad linnid seoti krookpaela külge ning rippusid seljal. (ERM TAp 291, lk 8-9; ERM TAp 291, lk 16-17, lk 44-45, lk 61-67)

Praktilise tööna valminud Tõstamaa, Tori ja Pärnu tanud püsisid modelli peas toetudes juuksekrunnile ning Tõstamaa puhul ka tugevale tärgeldusele (vt foto 6, 8, 10). Kandja sõnul on tanud mugavad, nendega saab vabalt liikuda ja tegutseda. Lehvide sidumine tanul vajab pisut harjutamist, kuid pingul tanulindil on oma osa tanu paigal püsimisel.

Häädemeeste tanu on seest vooderdatud lõikesse volditud pappalusega (Kurrik, 1938, tahvel LVII). Kuna sisselõigete mõõte seal ei olnud, siis need on oletuslikud ja vajavad erinevalt läbi katsetamist. Kahjuks jäi ERMi kogudest vaatlemata eraldi seal olev pappvooder (ERM A 310:9). Praktilise töö eeskujuks olnud ERM 2937/ab vooder oli hilisemalt valmistatud, kuid puudus info, kas see oli valmistatud originaali järgi. Joonise järgi valmistatud vooder sobis küll tanu sisse, kuid ei sobitunud hästi kandjaga. Tanu pähe panemisel tuli krookpaela tugevalt pingutada ning ka tanulint tuleb ümber krookpaela siduda ning tihedalt ette lehvi sidumiseks pingutada. Sellest oleneb tanu vorm ning peas püsimine. Lai tanupits kippus kandjale liikumisel silmadele vajuma (vt foto 12).

Audru kihelkonnas kirjeldas rahvarõivaste, sh tanude kandmist korjaja Isotamm 1921. aastal. Tema sõnul: „...olid kasutusel linnariidest torutanud, mida toestati volditud pappvoodriga. Tanuriide suhe oli 2:1. Riie pandi kahekorra kokku ja õmmeldi ühest küljest kinni. Servast käis läbi krooklõng. Riie tõmmati pappvormile ning pingutati tanupael kukla tagant kokku. Tanulindid põimiti ümber tanupaela ning toodi tanu ette, kus seoti viieharulisse lehvi. Tanulindid olid 4-5 cm laiused sissekootud lilledega. Tanu seati pähe suunaga tahapoole. Papptoestus ja juuksed olid piisavad, et tanu peas püsiks. Tanuriide pesemiseks tuli riie papp- aluselt maha võtta, pesta ning tagasi sättida. Tärgeldamist selle tanu puhul vaja ei läinud.“ (ERM EA 6 TAp 24, lk 55-57)

Korjaja Friedrik Hist oma 1920. aasta päevaraamatus kirjeldab muuhulgas Saarde rahvarõivaid ning nende kandmiskombeid. „Nooriku tanu kanti alles kirikusse minnes ning hiljem võis seda kanda ka pühapäeviti. Tanu võis olla tärgeldatud või siis mitte – nagu

sooviti. Tavaks oli, et kirikust ära tulles juba vahetati tanu rätiku vastu.“ (ERM TAp 238: 31-35). Kurriku (1938) ja Kaarma, Voolmaa (1981) raamatus on Saarde tanul kasutusel volditud pappalus, mis hoiab tanu kenas teravatipulises vormis.

Praktilise tööna valminud Saarde ja Audru tanud toetuvad volditud pappvoodritele ning ei sobitunud väga hästi pähe. Tuleb proovida veel teiste papisortidega (pehmem, painduvam) ning vajalik on kõigi pappvoodri nurkade eelnev kinni õmblemine, kuna volditud nurgad kippusid kandjale juustesse kinni jääma. Oluline on kandja mõõtudega arvestada, kuna vales mõõdus pappvooder ei aita tanul peas püsida (vt fotod 14, 16).

Muuseumikogudes olevatel kanahändtanudel oli ainult ühel säilinud tanulint (PäMu 12088) kuid esmalt ei osanud ma seda tanulindina määratleda ja arvasin, et selle paela abil on pigem tanu kurde koos hoitud (vt foto 23). Antud lint on lihtsalt tanu tagant ette risti toodud ja otsad ripuvad vabalt. Haas oma kogumispäevikus on kirjeldanud järgmist: „*Kanahändtanu kanti kirikus ja pulmas. Tanu ümber oli siidlint, ees kaks aassõlme ja otsad rippumas, kuigi mitte alati. Kanahändtanul linte taga ei olnud. Otsa ees ääre peal siidist kirjad. Kanahändtanu kandes olid juuksed lahti, tanu eest vähekene paistnud. Tanu oli kinnitatud lõua alt või kukla tagant nööri dega.*“ (ERM TAp 291, lk 181) Praktilise tööna valmistatud tanu püsib peas paela abil, mis on juuste alt läbi veetud. Tanu seisab peas päris kindlalt ning on küllaltki mugav kanda (vt joonis 14 ja foto 18).

Joonis 14 . Kanahändtanu kandmine. Joonistanud Voldemar Haas. (ERM TAp 291, lk 181)

Foto 23. Vanariide mood, Pärnu-Jaagupi kihelkonnas Pööravere vallas. Vasakpoolsel naisel peas kanahändtanu. Tiidermann, Heinrich. ERM Fk 399:16.

Foto: muis.ee/museaalview/65947

Mihkli kihelkonna kikktanu kanti pidulikel puhkudel ja kirikus. Tanu mõõdud olid sellised, et tanu paiknes peanupu otsas ja kinnitati lõua alt paelaga, et tanu üldse peas püsiks. Tanu oli kaunistatud kitsa lindiga, mille otsad on tagant ette risti toodud ning kahe aasana mõlemale poole tanu külgedele volditud ja tanu külge kinnitatud kas nõeltega või õmmeldud. Kikktanuga tuleb vaatamata lõua alt kinnitatavale paelale hoida selg sirge ja pea püsti (vt foto 20).

Vändra kihelkonnas kasutusel olnud lilltanu on kandja seisukohalt mugav. Tanu kinnitatakse tagant krookpaelaga ning jääb kindlalt paigale. Tanulintide kasutamise kohta Vändra tanudel andmeid leida ei õnnestunud, kuid Põhja-Eesti lilltanude eeskujul sobiks tanu taha siduda lehviga linnid.

KOKKUVÕTE

Käesoleva lõputöö eesmärgiks oli kirjeldada Pärnumaa tanusid lähtudes tikanditest. Selleks kasutasin Pärnu Muuseumi ning ERMi kogudes olevaid tanusid, MuISi kaudu kättesaadavaid materjale ning kirjandusallikaid. Praktilise tööna valmistasin kuus torutanu, ühe kanahändtanu, kikktanu ja lilltanu.

Pärnumaa tanutikandid on kompositsioonilt valdavalt kahe- ja kolmemotiivilised. Vändra kolmest tanust kahel oli neljamotiiviline kompositsioon. Erandi moodustavad Pärnu-Jaagupi kihelkonna tanud, kus tanutikandis on kasutatud vahelduvalt kahte motiivi, millest suurem on kellukesemotiiv. Lisaks kellukesemotiivile on mitmes kihelkonnas kasutusel olnud rosetikujulised ning rukkilille/nelgikujulised motiivid, samuti ohakanuti motiiv. Vähem on kasutatud vausaba motiivi. Motiivid on omavahel ühendatud väätidega, mis omakorda võivad olla kaunistatud lehtede või väikeste õienuppudega. Eksootiliste liblikõieliste motiive esines vaid üksikutel tanudel. Lõunamaised motiivid leidsid kopeerimist nii mõisarahva esemetelt kui ka toleaegsetelt tekstiilidelt (rätikutelt).

Praktiliste tööde valmistamine kujunes suuremaks projektiks, kus ma kaasasin mitmeid käsitöömeistreid pitside ja tikandite valmistamisel. Koostöös selgusid erinevad võimalused ja piirangud, mis tänapäevaste materjalide kasutamisel raskendavad originaalilähedase eseme valmistamist. Tanude valmistamisel osutus läbivaks väljakutseks sobiva kanga leidmine, seda eriti tihedalt kurrutatud kanahändtanu puhul, kus kangas on liiga pehme ning kurrud kipuvad välja vajuma. Lahenduseks oleks ise sobiva jämedusega linasest materjalist ja vajaliku tihedusega kanga kudumine. Tüllpitsi puhul tuli materjal tellida Inglismaalt, kuna Eestis oli kättesaasav ainult sünteetiline võrk, mis ei kannata suuremat kuumust. Tikkimis- ja õmblemismaterjalid olid lihtsamini leitavad. Siidtikandite teostamiseks on kaubanduses saadaval nii naturaalsed siidiniiti kui ka viskoosmulineeniiti. Praktilises töös eelistasin viskoosi, kuna antud hetkel oli viskoosmaterjalil parem värvivalik. Linane tikkimisniit oli küll kolmekordne, kuid seda sai lihtsa vaevaga kahekordseks teha ja üle jäänud ühekordset niiti kasutada ära tanude õmblemisel. Villane tikkimismaterjal vajas pisut toonimist. Hiljem

praktilise tööna valmistatud tanu originaaliga võrreldes selgus, et sobivam valik oleks olnud looduslike värvidega värvitud lõng, mida on samuti võimalik ise värvida või meistritelt osta. Litrite valik oli väga piiratud ja Pärnu tanu jäi antud töö raames ilma litriteta. Tanulintidena kasutasin kaubandusest saadavaid polüesterpaelu, mis andsid originaalile sarnase üldmulje.

Usun, et praktilise töö käigus valminud tanud andsid võimaluse katsetada läbi kirjandusest leitud kandmisviisid ning tanulintide kinnitamise võtted. Kandmismugavuse kohta lisatud kommentaarid on mõttekohaks tulevastele uurijatele ja rahvarõivavalmistajatele. Tanud jäävad hiljem kättesaadavaks Pärnu Muuseumis.

Tikandimustrite ja motiivide nimetused väärivad ühtset süsteemi ning täpsustamist. Erinevate tikkimisega seotud käsitöömeistrite kaasamine ühtsesse projekti aitaks luua korrastatud tikkimisterminoloogia nii tikkimispistete kui ka mustrite ja motiivide osas. Kihnu tanud oma valimi mahukuselt ja jätkuva kandmistraditsiooniga vajavad eraldi käsitlemist. Kihnu tanude valimi kaasamine annab võimaluse võrrelda mustrite ja motiivide liikumist erinevate Pärnumaa piirkondade vahel. Samuti on põhjalikumalt käsitlemata ja kirjeldamata muuseumikogudes olevad tanulindid.

KASUTATUD ALLIKAD

- Jürgen, T.** 2015. Mulgi rahvarõivad. Viljandi: Tartu Ülikool Viljandi Kultuuriakadeemia.
- Kaarma, M., Voolmaa, A.** 1981. Eesti rahvarõivad. Tallinn: Eesti Raamat.
- Kaarma, M., Voolmaa, A.** 1981. Eesti rahvarõivad II. Rahvarõivaste valmistamise juhendid. Tallinn: Eesti Raamat.
- Kurrik, H.** 1938. Eesti rahvarõivad. Tartu: Sihtasutus: Eesti Rahvamuuseumi kirjastus.
- Linnus, H.** 1955. Tikand Eesti rahvakunstis I. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Linnus, H.** 1973. Tikand Eesti rahvakunstis II. Tallinn: Eesti Raamat.
- Manninen, I.** 2009. Eesti Rahvariiete ajalugu. Tartu: Eesti Rahva Muuseum
- Raud, I.** Vändra kihelkonna rahvarõivad. 2016. Saara kirjastus.
- Ränk, A.** 1996. Eesti etnograafia sõnaraamat. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Rätsep, A. Laur, A.** 2010. Tori kihelkonna rahvarõivad. Saara kirjastus.
- Tammis, I. Lutsepp, E.** 2010. Eesti tikand. Varrak
- Vaimann, A.** 2018. Pärnumaa tanud Pärnu Muuseumi kogudest. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia. [Seminaritöö]. Viljandi.
- Vunder, E.** 1992. Eesti rahvapärane taimornament tikandis. Tallinn: Kunst.

Kasutatud kirjalikud arhiivimaterjalid:

Eesti Rahva Muuseumi Etnograafiline arhiiv

ERM EA 1. Voldemar Haas. 1921. Teatmematerjal Kihnust, 431-435.

ERM EA 6. TAp 24. Isotamm. 1921. Teatmematerjal Audrust, 55-57.

ERM EA 45. Üprus. 1947. Teatmematerjal Kihnust 23-79.

ERM TAp 291. Voldemar Haas, 1921. Teatmematerjal Pärnu-Jaagupist ja Tõstamaalt.

ERM TAp 226 Hans Laur. 1920. Teatmematerjal Pärnu-Jaagupist.

ERM TAp 238: 31-35 Hist. 1920. Teatmematerjal Saardest.

Kasutatud andmebaasid:

Muis.ee (Viimati külastatud 05.05.2020)

LISAD

Lisa 1 Tanu vaatlusleht

Kihelkond:

Eseme number:

Joonis:

Pearaamatu kirje:

Mõõdud:

- Eesserv (pool/kogu serva pikkus)
- Kõrgus
- Sopp
- Sissemurtud osa
- Küljevolt
- Kaltus

Õmblusvarud:

- Tanupaela kanalis
- Harjal
- Kaltuses

Tanupael:

Õmblemise järjekord:

Kangas: Tihedus:

Voldid:

Õmblusvõtted:

- Harjal
- Tanupaela kanalis
- Kaltuses

Litrid:

Tikandi üldiseloostus:

Tikandi värvused:

Lisakaunistused:

Tanulint:

Lisa 2 Tanudepitside ja tööprotsessi fotod

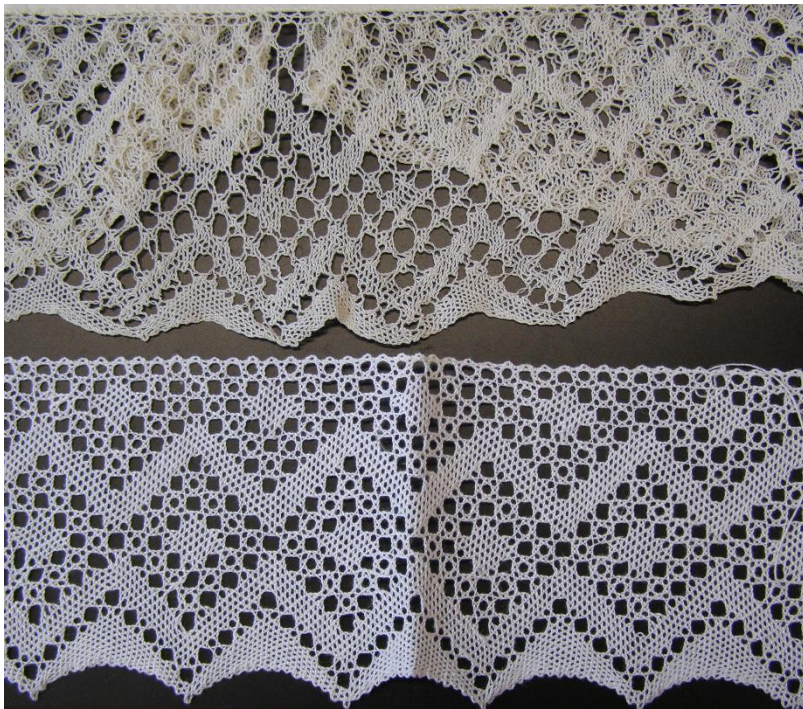

Foto 1. Häädemeeste tanu originaalpits (ülemine) ja tänapäevane versioon. (Autori foto)

Foto 2. Saarde tanu originaalpits (ülemine) ja tänapäevane versioon. (Autori foto)

Foto 3. Tori tanu originaalpits (ülemine) ja tänapäevased variandid. (Autori foto)

Foto 4. Pärnu-Jaagupi tanu tikand. (Autori foto)

Foto 5. Pärnu-Jaagupi tanu kurrutamine. (Autori foto)

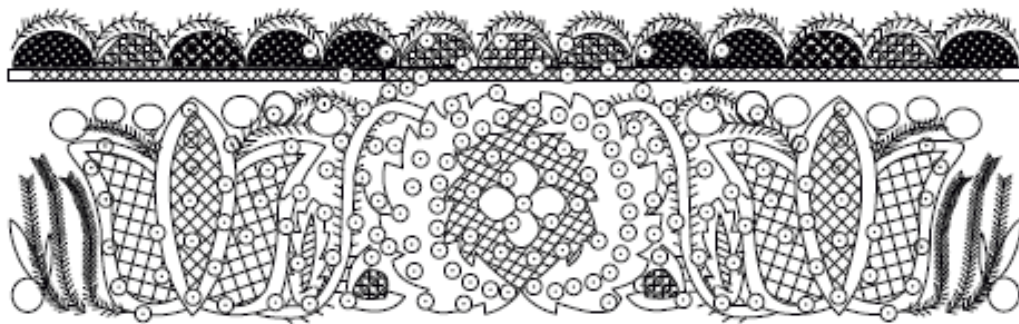

Foto 6. Pärnu-Jaagupi tanu kurdude kinnitamine. (Autori foto)

Foto 7. Pärnu-Jaagupi tanu. (Autori foto)

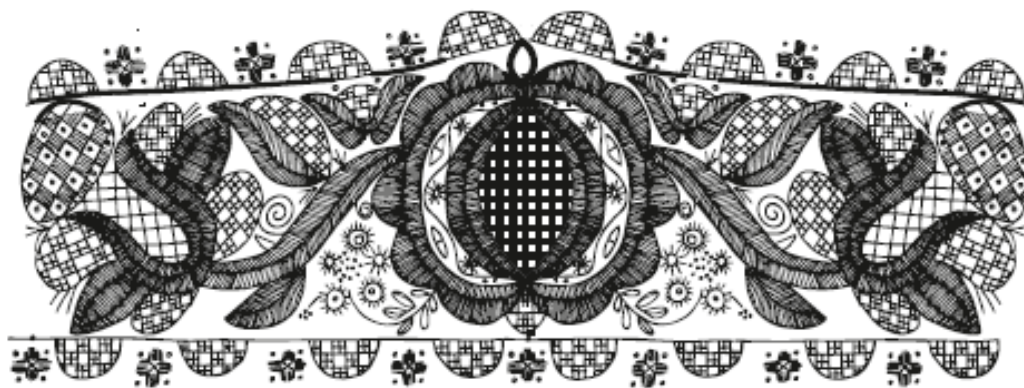
Lisa 3 Tanumustrite joonised

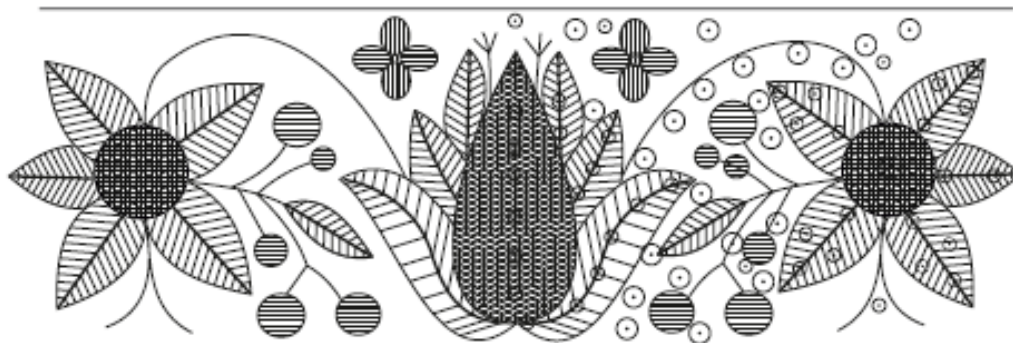
Pärnu-Elisabethi kihelkonna tanu ERM 14301. (Autori joonis)

Pärnu-Jaagupi kihelkonna tanu PäMu 12060. (Autori joonis)

Tori kihelkonna tanu PäMu 12085 esmane mustrijoonis.
(Rätsep, Laur 2010, lk 45)

Audru kihelkonna tanu PäMu 12081. (Autori joonis)

SUMMARY

The Pärnu County bonnets: embroidery pattern motifs, the making of bonnets nowadays and traditional ways of wearing

The aim of this thesis was to describe the Pärnu County bonnets based on embroidery. For this purpose, I used the bonnets in the collections of the Pärnu Museum and the Estonian National Museum. Also the materials available through the Museum Information System, MuIS for short, and the literature sources. For the practical work, I made six pipe bonnets, one chikentail bonnet and *kikk坦anu* and one flower bonnet.

The Pärnumaa bonnet embroidery is mainly two and three-motive composition wise. Two out of three of Vändra's bonnets has a four-motive composition. The exceptions are the bonnets of Pärnu-Jaagupi parish, where two motifs are alternating, the larger of which is the bell-motif. In addition to the bell-shaped motif, rosewood and cornflower/carnation shaped motifs have been used in several parishes, as well as the thistle motif. Less commonly used is the peacock motif. The motifs are connected with bine, which in turn can be decorated with leaves or small flower buds. The motifs of exotic legumes were only present in a few bonnets. The southern motifs were copied from both the manors and the towels of the time.

The making of the items turned into a bigger project, where I involved many handicraft experts in making laces and embroidery. From the collaboration many ways and limits became evident, which showed difficulties while making near original items when using the nowadays materials. When making the bonnets, a constant challenge was finding the right fabric – especially tightly folded and pulled chickentail bonnet, where the fabric is too soft and the folds keep slipping. The solution would be making your own tighter linen fabric. Tulle bobbin net lace had to be ordered from England as in Estonia only synthetic net was available, which does not tolerate higher heat from ironing. Finding right materials for

embroidery and sewing was easier. For making silk embroidery there are both natural silk thread as well as viscose mouline thread. While making the practical items I preferred viscose, because the selection of colours for the material was better at the time. Linen thread was a triple thread, but it could be easily made into double thread and the excess could be used in sewing the bonnets. I dyed yarn, later in the work progress it appeared that yarn with the natural dyes would have been better choice. The amount of crafting spangles was limited and the Pärnu bonnet was left without them. For the bonnet ribbons I used polyester ribbons, which gave a look similar to the original.

I believe that the bonnets made during the practical work provided an opportunity to experiment with the different wearing methods as well as ways to set up the bonnet ribbons. The comments made on the wearing comfort are a place of thought for future researchers and folk clothes makers. The bonnets will later be available at the Pärnu Museum.

The Kihnu bonnets with their amount of selection and constant wearing traditions need special care. The inclusion of the selection of Kihnu bonnets give an opportunity to compare different patterns between the Pärnu regions. The embroidery patterns and motifs deserve a unified system and specification. The inclusion of different embroidery specialists in a unified project would help create an organized embroidery terminology for embroidery stitches as well as patterns and motifs.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Agnes Vaimann

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

Pärnumaa tanud: tikandite mustrimotiivid, valmistamine tänapäeval ning traditsioonilised kandmisviisid,

mille juhendaja on Inna Raud

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Agnes Vaimann

25.05.2020